

Edin Radušić,
Bahrudin Beširević

Jabolko spora

Agrarno vprašanje v političnem in družbenem
življenju Bosne in Hercegovine pod avstro-ogrsko
vladavino

Ključno vprašanje

- Ali je bilo agrarno vprašanje družbeni ali politični problem?
- Ali je agrarno vprašanje pripomoglo k delitvam bosanske družbe in migracijam prebivalstva iz Bosne? Kako?

Tema

Agrarno vprašanje v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Kosovu, Makedoniji ter Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Jugoslaviji) pokriva obdobje od konca 19. stoletja do dvajsetih let 20. stoletja. Tema je pomembna, saj je bilo agrarno vprašanje eno od najpomembnejših vprašanj v procesu

Učni cilji

- Učenci primerjajo stališča, ki so jih do agrarnega vprašanja zavzeli pripadniki različnih nacionalnih skupnosti.
- Učenci skozi analizo in interpretacijo zgodovinskih virov spoznajo, kako sta nacionalno in agrarno vprašanje med seboj povezana.

Uvod

Agrarno vprašanje je bilo v času avstro-ogrske oblasti v Bosni in Hercegovini eno največjih problemov. Poleg fevdalca (age) in podložnika so vanj bili vpleteni tudi predstavniki avstro-ogrske oblasti ter predstavniki političnih in verskih organizacij. Podložniških družin je bilo tedaj več kot 100.000. Večina veleposestnikov je bila muslimanske veroizpovedi, medtem ko so bili obdelovalci zemlje (podložniki, čifčije – v staroturškem sistemu so bili to kmetje, ki jim je zemljo v obdelovanje dal gospodar) večinoma kristjani in Srbi. Na območjih, ki si jih je pripojila Srbija leta 1878, po balkanskih vojnah in po nastanku Kraljevine SHS, se je agrarno vprašanje rešilo radikalno in s spremembo v zemljiško lastniških odnosih.

Vir 1

BiH in Balkan po letu 1878

<http://angusyoung111.wordpress.com/2012/07/19/bosnjaci-u-crnoj-gori/> (downloaded on 6 April 2013)

Vir 2

Verska struktura veleposestnikov in podložnikov v Bosni in Hercegovini leta 1910

Skupno število veleposestnikov in podložnikov	Skupno	Muslimani	Ostali
	10.463 (100%)	9.537 (91,15%)	926 (8,85%)

Die Ergebnisse der Volkszählung in Bosnien und der Hercegovina vom 10. Oktober 1910, Sarajevo 1912.

1. skupina

Zgodovinski viri, ki bodo osvetlili stališče avstro-ogrške oblasti do agrarnega vprašanja

1. Kako je avstro-ogrška oblast razumela agrarno vprašanje in kakšno rešitev je predlagala?
2. S katerimi argumenti je utemeljila svoj predlog reševanja agrarnega vprašanja?
3. Ali na podlagi pregledanih virov lahko sklepate, da je agrarno vprašanje vplivalo na migracijske tokove in v kolikšni meri?
4. Kako je želja Avstro-Ogrske, da bi v BiH imela svoji oblasti lojalne prebivalce, vplivala na način reševanja agrarnega vprašanja?

Vir 1

Avstro-Ogrska je obljubila, da bo rešila agrarno vprašanje

Eden glavnih argumentov ministra za zunanje zadeve Avstro-Ogrske, Andrassyja, da bi njegova država dobila mandat nad BiH, na berlinskem kongresu, je bilo nerešeno agrarno vprašanje, ki ga propadajoče turško cesarstvo po njegovem mnenju ni bilo sposobno rešiti, medtem ko naj bi njegova država s svojo nepristranskostjo in močjo uspela urediti razmere v tej nemirni osmanski pokrajini.

F. Hauptmann, *Privreda i društvo u BiH, Sarajevo 1987*, str. 139

Vir 3

Obljuba postopnega reševanja agrarnega vprašanja

“Ničesar ne bomo spreminjali na silo in brez tehtnega premisleka o vaših potrebah. Stari zakoni bodo ostali v veljavi, dokler ne bodo sprejeti novi.

Razglas cesarja Franca Jožefa, namenjena prebivalstvu BiH 1878, objavljen v Sarajevskem listu

Vir 5

Britanski konzul o agrarnem vprašanju in željah kmečkega prebivalstva

Kmetje odklanjajo delo na zemlji za svoje gospodarje (bege in age), ker so zmotno prepričani, da bodo na tak način dosegli spremembo lastništva nad zemljo. /.../ Oblast je izdala razglas, v katerem je kmete opozorila, da je obdelovanje zemlje in opravljanje obveznosti do gospodarjev njihova dolžnost in da bodo v nasprotnem kaznovani. /.../ Avstrijske oblasti skušajo povečati zaupanje ljudi vase z enako obravnavo kristjanov in muslimanov, vendar to ne zadovolji kristjanov, ki so prepričani, da je edino pravično, če veleposestnikom ne plačujejo ničesar.

FO 195/1212, Freeman-Layardu, Bosna Serai, 19th February 1879, no. 8; FO 195/1212, Freeman-Layardu, Bosna Serai, 3rd December 1879, no. 43

Vir 2

Avstro-ogrška oblast o agrarnem vprašanju v parlamentarnih razpravah leta 1911

“Pred okupacijo se o reševanju agrarnega vprašanja nikoli ni razpravljalo kot o možnosti, da bi zemljo odkupili podložniki, ampak kot o ustvarjanju pravne varnosti med podložniki in veleposestniki (agami). Vlada zato lahko mirne vesti potrdi, da je agrarno vprašanje natančno preučila, ga začela z občutkom in nepristransko reševati ter ga tudi hitro in uspešno rešila.

Pojasnilo za učence: Civilni adlatus je bil v Avstro-Ogrski cesarski namestnik v posameznih deželah, v Bosni in Hercegovini pa je to naslov namestnika in glavnega svetovalca deželnega glavarja za politične in upravne zadeve, tudi vrhovni vojaški poveljnik.

Poročilo civilnega adlatusa, barona Benka, 3. aprila 1911, BHS, I/191011, III, LXXXVI. seja, str. 1916

Vir 4

Zakonski predlog vlade o reševanju agrarnega vprašanja

1. člen:

Podložniška zemlja v Bosni in Hercegovini se sme odkupiti samo s prostovoljnim dogovorom med gospodarjem zemlje in podložnikom.

Vladin Zakonski prijedlog o davanju zajmova za dobrovoljno otkupljivanje kmetovskih selišta u Bosni i Hercegovini, Glasnik zakona i naredaba za Bosnu i Hercegovinu, godina 1911., Sarajevo 1911, str. 177

Vir 6

Stališče avstro-ogrške oblasti do spremembe v lastništvu zemlje

Tudi prej Avstro-Ogrski ni bilo v interesu, da bi lastništvo nad zemljo prešlo v roke Srbov, saj bi se tako okrepili na tem področju. /.../ Poudarjeno je bilo, da bi bila taka sprememba politično nezaželena, verjetno zaradi vedno večjega vpliva Srbov, ki jim v nacionalnem smislu ni zaupati. Cilj oblasti je prehod zemlje v roke avstrijske države, pri čemer bi pomembno vlogo odigrala avstrijska banka z vsoto do 10.000.000 kron. Odkupljeno zemljo bi dali na razpolago avstrijskim kolonistom.

Edin Radušić, Agrarno pitanje u bosanskohercegovačkom Saboru, magistarski rad, str. 77

1. Kakšno je bilo stališče Srbov do agrarnega vprašanja in kako so ga želeli rešiti?
2. S katerimi argumenti so podkrepili svoj način reševanja agrarnega vprašanja?
3. Ali na podlagi pregledanih virov lahko sklepate, da je agrarno vprašanje vplivalo na migracijske tokove in v kolikšni meri?
4. Kako je avstrijska agrarna politika vplivala na lojalnost srbskega prebivalstva do Avstro-Ogrske?

Vir 1

Kaj pravijo srbski kmetje o agrarnem vprašanju in svoji lojalnosti do države?

Prebivalstvo iz okraja Nevesinje se ima za tradicionalne lastnike zemlje, ki jo obdeluje in o kateri govori: »To je last mojega deda, ki so mu jo Turki na silo vzeli.« Osmanske oblasti so na silo vzele našo posest in jo dale fevdalcem /.../, dokler smo mi pri svojem ognjišču in na svoji zemlji svobodni, smo koristni in za sebe in za oblast. Vsak fevdalec je naš sovražnik, in kdor njega štiti, nas tlači.

H. Kapidžić, *Iseljavanje srpskog seljaštva iz Hercegovine 1902.*, GDIBiH

Vir 3

Srbski poslanci v bosanskem parlamentu o agrarnem vprašanju in lojalnosti državi

Zaradi prezadolženosti bi kmetje v primeru sporazumnega odkupa zemlje od veleposestnikov ob prvi slabi letini pristali na beraški palici. Medtem pa bi imela država od kmetov, ki so od nje dobili lastniško pravico nad zemljo, veliko koristi, saj bi dobila zveste državljane, ki bi ljubili svojo domovino in bili stebri reda in zakonitosti. /.../ Srednjeveško bosansko plemstvo, ki je sprejelo islam, ni bilo tako številno, kot govorijo muslimani. Na začetku 19. stoletja je bilo v Bosni samo 19 dednih begov, spahije (v staroturškem sistemu je spahija vojak, ki za opravljanje svoje službe od države dobi posesti) pa na začetku osmanske oblasti niso bili domačini, ampak tujci iz Azije. Šele v času brezvladja v Osmanskem cesarstvu so si ti asimilirani tujci uzurpirali oblast v Bosni in spremenili cesarsko zemljo v svojo dediščino. Srbi v Bosanski krajini so v času klasične osmanske oblasti uživali avtonomijo, ki pa so jo, prav tako kot dokument o lastništvu nad zemljo, sčasoma izgubili – najpogosteje po nasilni poti. Srbi, ne glede na to, ali so iz Stare Srbije, Črne gore ali vzhodne Hercegovine, imajo več pravic do zemlje kot tisti, ki so prišli iz Anatolije ali katerega drugega dela Male Azije. /.../ Tudi po našem mnenju je agrarno vprašanje vitalnega pomena za naš narod. /.../ Minister Bilinski je prišel do stališča o nujnosti odkupa zemlje na osnovi predpostavke, da se bo okoli BiH naredil obroč z ozemlji, kjer so kmetje svobodni. Od modrega Jadrana do tihe Donave bodo kmetje svobodni in bosanski kmetje se bodo začeli nagibati proti Srbiji.

Sjednice BH Sabora za 1910. i 1911. BHS, // 1910/1911., Sarajevo 1911.

Vir 2

Kaj so o agrarnem vprašanju menili navadni ljudje?

Prebivalec Mostarja sprašuje: »Ali veš, kako je danes s kmeti?« Vzemij meh in ga napolni z oljem, potem vanj naredi majhno luknjico, da bo olje po kapljicah kapljalo na zemljo. Dolgo časa bo olje kapljico za kapljico padalo na zemljo, dokler meh ne bo prazen, na zemlji pa se nič ne bo poznalo. Meh je podložnik, zemlja fevdalec (aga).

Srpska riječ, br. 239, 2. (13.) 11. 1910.

Vir 4

Iseljavanje iz Bosne in Hercegovine

V času avstro-ogrskosti (1878–1918) naj bi Bosno in Hercegovino zapustilo okoli 140.000 muslimanov, ki so se odselili v Turčijo,* in med 30.000 in 40.000 Srbov, ki so odšli v Srbijo. /.../ Iseljavanje kmetov iz nevesinjskega okraja se je razmahnilo po odhodu prvih srbskih družin in se širilo iz smeri Zovega Dola in Lukavca.

*Med berlinskim kongresom leta 1878 in balkanskimi vojnami v letih 1912-13 je turško cesarstvo na svoji severozahodni meji zajemalo območje Novega Pazarja in Sandžaka ter v tem delu mejilo na tedanjo Avstro-Ogrsko.

I. Hadžibegović, *Moderne migracije*, Prilozi IIS, XXII/23; Izvještaj barona Redvica okružnoj oblasti od 16. juna 1902, prema H. Kapidžić, *Iseljavanje srpskog seljaštva iz Hercegovine 1902.*, GDIBiH.)

Vir 5

Pesnik Aleksa Šantić o izseljevanju srbskega prebivalstva iz Bosne in Hercegovine

»O, ne dajte, Srbi, da
Vukova ljaga
okalja vam obraz čist ko sunce s neba!
Ne idite, bračo, od rodnoga praga,
jer mučenoj zemlji mučenika treba...
Treba muške snage i viteških ruka,
treba Obilića i slobodnih lãvã;
treba vaše smrti i vašijeh muka,
jer, tamo daleko, naša zora spava.«
»Znaš li tamo ono mjesto slavno,
znaš li, brate, Nevesinje ravno?
Tamo braća u nevolji cvile:
Mračna čela poniknula nikom,
sledila se srca u junaka,
sledile se duše u junaka,
jer nevolja opasala jaka:
Zla godina i zli janičari,
kroz koševе prazne
vjetar duva,
glad se ceri, mučenike mjeri,
okiva ih verigama ljutim,
sokolima laka lomi krila,
da nam zemlja ostane bez krilã.«

Aleksa Šantić, *SEoba* (1902.); *ZNAŠ LI, BRATE, NEVESINJE RAVNO?* (1903)

3. skupina

Bošnjaki/muslimani

1. Kakšno je bilo stališče Bošnjakov do agrarnega vprašanja in kakšna rešitev je bila zanje najbolj primerna?
2. S katerimi argumenti so podprli svoj pogled na agrarno vprašanje?
3. Ali na podlagi pregledanih virov lahko sklepate, da je agrarno vprašanje vplivalo na migracijske tokove in v kolikšni meri?
4. Kakšen vpliv je imela avstro-ogrsko agrarna politika na lojalnost Bošnjakov (muslimanov) do države?

Vir 1

Prošnja begov iz Travnika in Sarajeva avstro-ogrskemu cesarju, november 1895

Položaj muslimanov se je na splošno pod avstro-ogrsko oblastjo poslabšal. Za to so krive uradniške oblasti, ki se ne zanimajo za spoštovanje običajev in veljavnih predpisov, tudi za ljudsko pravico ne. Ker se kršijo njihove pravice pri agrarnem vprašanju, je veliko muslimanov odšlo v Turčijo.

»V času avstro-ogrške oblasti (1878–1918) naj bi Bosno in Hercegovino zapustilo okoli 140.000 muslimanov, ki so se odselili v Turčijo,* in med 30.000 in 40.000 Srbov, ki so odšli v Srbijo. /.../ Izseljivanje kmetov iz nevesinjskega okraja se je razmahnilo po odhodu prvih srbskih družin in se širilo iz smeri Zovega Dola in Lukavca.«

Borba Muslimana BiH za vjersku i vakufsko mearifsku autonomiju, Ferdo Hauptman, Sarajevo 1967, str. 63; I. Hadžibegović, *Moderne migracije*, prilozii IIS, XXII/23

Vir 3

Muslimanski poslanci v parlamentarni razpravi o agrarnem vprašanju

V Bosni in Hercegovini muslimani verjamejo, da je z obveznim odkupom zemlje in prehodom lastništva zemlje v roke kmetov ne glede na voljo veleposestnika pod vprašaj postavljeno njihovo preživetje. /.../ Če bi vi (Srbi) hoteli bratsko delati, ne bi tega vprašanja vsiljevali, niti če bi bila moč odločitve v vaših rokah. Muslimanski posestniki so staroselci, zemlja bosanskih begov in ag je njihova dediščina še iz srednjega veka. To dediščino so jim Osmani priznali, ko so Bosno osvojili in je bosansko plemstvo sprejelo islam. Šele zakonodaja iz zadnjega obdobja turške vladavine je iz popolnih lastnikov zemlje naredila lastnike po šeriatskem pravu (mutesarife – ta izraz označuje posestnika). Bosanski kralji in plemiči so bili ali katoliki ali bogomili, pa tudi ljudstvo ni bilo pravoslavne vere, saj je tedaj v Evropi vladalo načelo »Čigar zemlja, tega vera«. Bogomili so imeli svojo zemljo tako radi, da so bili zaradi nje pripravljeni sprejeti tudi islam, saj so jo le tako lahko obdržali tudi pod osmansko oblastjo. Pravoslavno prebivalstvo Bosne ni staroselsko, ampak so to priseljenci, ki so v Bosno prišli najpogosteje iz Stare Srbije, ki je bila pod turško oblastjo, in sicer zaradi zmanjševanja muslimanskega prebivalstva zaradi kužnih bolezni in vojn. Četudi bi zakupnik zemlje postal svoboden lastnik zemlje, ni gotovo, da bi živel bolje. Dokaz za to so svobodni kmetje, ki trpe revščino. Večina zakupnikov ni navajena na samostojno gospodarjenje zemlje, pa tudi zemljiška posest bi se zaradi dedovanj začela drobiti in ne bi bila dovolj za preživetje družine. Na koncu bi se kmet prezadolžil in ostal brez zemlje. Pred vsemi temi nevarnostmi je bil v zakupniškem odnosu zavarovan.

Sjednice BH Sabora za 1910. i 1911. *BHS, I/1910/1911*. Sarajevo 1911.

Vir 2

Muslimansko časopisje o pomembnosti veleposestev

Muslimani, ne dajte zemlje iz rok, saj je narod brez zemlje tudi narod brez prihodnosti, je drevo brez korenin. Organizirajte društva za kupovanje zemlje.

Musavat, br. 82, 8. X 1910.

Vir 4

Pesnik Aleksa Šantić o izseljevanju bosansko-hercegovskih muslimanov

Ostajte ovdje!...Sunce tuđeg neba,
neće vas grijat kô što ovo grije;
Grki su tamo zalogaji hljeba
gdje svoga nema i gdje brata nije.
Od svoje majke ko će naći bolju?!
A majka vaša zemlja vam je ova;
bacite pogled po kršu i polju,
svuda su groblja vaših pradjedova. ...
U tuđem svijetu za vas pelen cvjeta;
za ove krše
sve vas, sve vas veže:
Ime i jezik, bratstvo, i krv sveta,
ostajte ovdje!... Sunce tuđeg neba
neće vas grijat kô što ovo grije
Grki su tamo zalogaji hljeba
gdje svoga nema i gdje brata nije ...

A. Šantić, *Ostajte ovdje*

Vir 5

Srbski etnograf Jovan Cvijić o vzrokih izseljevanja Bošnjakov/muslimanov in problemu lastništva nad zemljo

Znano je, da so se muslimani začeli izseljevati iz Bosne in Hercegovine po avstro-ogrski okupaciji, pred letom 1908 pa je to izseljevanje oslabilo in se spet razmahnilo po pripojitvi Bosne in Hercegovine Avstro-Ogrski. Gre za migracije posebne vrste. V Evropi se danes preseljujejo ljudje v večjem številu, a iz gospodarskih razlogov. Izseljivanje bosanskih muslimanov pa ni toliko povzročeno z gospodarskimi razlogi kot psihološkimi. /.../ Največja nevarnost tega izseljevanja tudi za srbsko prebivalstvo in ostale domačine je, da bo za bosanskimi muslimani ostalo veliko prazne zemlje, ki jo lahko naselijo tujci. /.../ Zato ni dovolj samo odkupovanje zemlje od odhajajočih muslimanov, ampak je treba preprečiti, da se na tej zemlji naselijo tujci. Naseliti je treba Srbe, Hrvate in Slovence. Če se ne morejo naseliti ljudje našega jezika, naj ostanejo to prostori za množitev in širjenje domačinov.

Jovan Cvijić, *O iseljavanju bosanskih muhamedanaca*, Književni glasnik, 16. juna 1910, *Sabrana dela*, Knjiga 3 (Tom I): Beograd, 1987.

1. Kakšno je bilo stališče srbske/jugoslovanske vlade do agrarnega vprašanja in katera rešitev je bila zanje najprimernejša?
2. S katerimi argumenti so podprli svoj pogled na agrarno vprašanje?
3. Kako so se na stališče vlade odzvali veleposestniki in kmetje ter njihovi politični predstavniki?

Vir 1

Izhodišča za pripravo agrarne reforme (27. februar 1919)

I. Ukinitve fevdalnih odnosov

1. Tradicionalni fevdalni odnosi v BiH in na novih območjih Srbije in Črne gore se ukinjajo, medtem ko je ustvarjanje novih fevdalnih odnosov prepovedano.
2. Kmetje zakupniki se razglasijo za svobodne lastnike zemlje, ki so jo obdelovali.
3. Dosedanji lastniki zemlje (age) bodo za odvzeto zemljo dobili odškodnino, ki jo jamči država. Višina odškodnine in način izplačila bosta določena v posebnem zakonu.

II. Ukinitve kolonskih odnosov

7. Kolonski odnosi in fevdalnim odnosom podobna razmerja med gospodarjem zemlje in podložnim kmetom v Istri, na Goriškem, Dalmaciji in v drugih delih Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev se ukinjajo na isti način, kot določajo odredbe prvega poglavja.

Pojasnilo za učence: Pri kolonskih odnosih so lastniki zemlje le-to dali v dedni zakup kmetom, ti pa so jim v povračilo dajali del pridelka; ti odnosi niso bili ukinjeni s fevdalnimi odnosi, češ da gre za zasebni dogovor med lastnikom in zakupnikom.

Službene novine Kraljevstva SHS, 27. februar 1919; Petranović-Zečević, Istorija Jugoslavije 1918-1988, str. 275

Vir 3

Ustava Kraljevine SHS

42. člen:

Fevdalni odnosi so pravno ukinjeni z dnevom osvoboditve od tuje oblasti. Če so se kje pred tem datumom pri razreševanju fevdalnih odnosov kršile pravice, se bo to popravilo z zakonom. Podložniki (čivčije) in vsi, ki zemljo obdelujejo v fevdalnem odnosu, so svobodni lastniki zemlje in za to ne plačajo odškodnine.

Službene novine Kraljevstva SHS, br. 142, 28. jun 1921; Petranović-Zečević, Istorija Jugoslavije 1918-1988, str. 193.

Vir 5

Program Jugoslovanske muslimanske organizacije

III. Gospodarska politika

Do rešitve agrarnega vprašanja bodo v veljavi stari zakoni in pravni odnosi med veleposestnikom in podložnikom, prav tako bo v veljavi pravna zaščita tega odnosa za obe strani.

Vir 2

Radikalna stranka in muslimanski načrt besedila ustave

Še težje je vprašanje zemlje. Za muslimane je to najpomembnejše vprašanje. /.../ Muslimani bi želeli odškodnino za vse imetje, ki ima materialno vrednost in jim je že bilo odvzeto ali jim še bo. Kaj pa pravi druga zainteresirana stran v tem sporu – bosanski kmetje? To so tudi zapisali v svojo ustavo: »Zemlja pripada tistemu, ki jo obdeluje. Vse, kar nasprotuje temu načelu, se ukinja, razen če ni izvzeto s posebnim zakonom. Nikjer ne smejo obstajati fevdalni, zakupni ali kolonski odnosi. Za ukinitve takih odnosov ni odškodnine.« /.../

Petranović-Zečević, Istorija Jugoslavije 1918-1988, str. 189-190

Vir 4

Agrarno vprašanje v Bosni in Hercegovini

Reis ul-ulema Čaušević je predsedniku deželne vlade, Atanasiju Šoli, povedal, da se je Bosna znašla pod terorjem, ki se ga ne spominja. Na udaru so se najprej znašli bošnjaški veleposestniki, ki so jim srbski kmetje zažigali hiše, gospodarska poslopja in odvzemali zemljo. Razmere so bile tako težke, da je regent Aleksander v Manifestu narodu 24. decembra 1918 (6. januar 1919) poleg ostalega zapisal: »Takoj želim pristopiti k pravični rešitvi agrarnega vprašanja z ukinitvijo fevdalnih odnosov in veleposesti. Zemlja se bo razdelila med moje revne kmete, dosedanjim lastnikom pa bo izplačana pravična odškodnina.«

M. Imamović, Historija Bošnjaka, str. 490

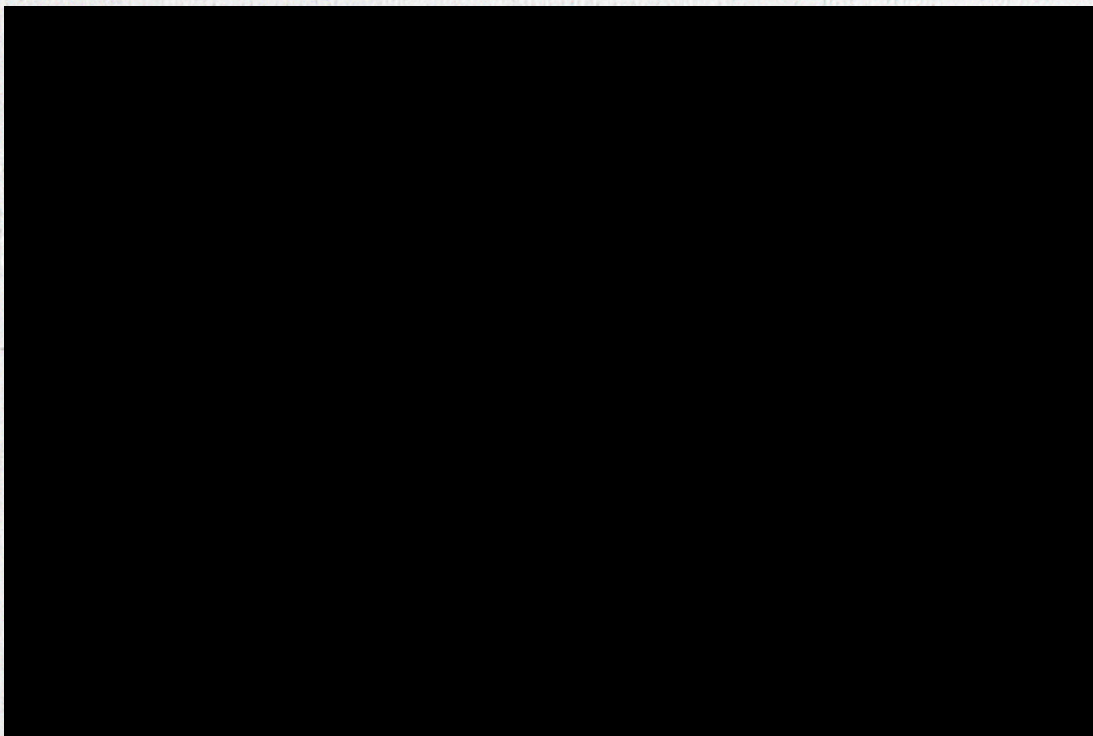
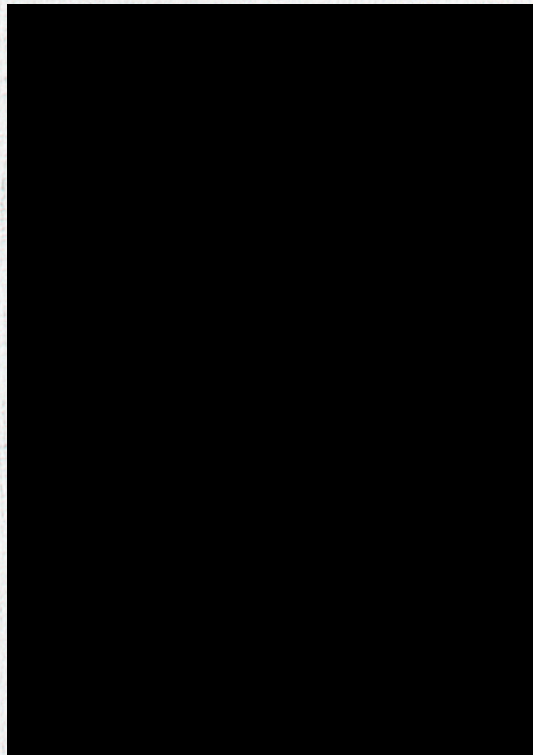
Petranović-Zečević, Istorija Jugoslavije 1918-1988, str. 205

Karikature

Razstavljene so bile na oknih banjaluškega demokratičnega časopisa Država. Protestirajo proti sodelovanju vladajoče radikalne stranke z Jugoslovansko muslimansko organizacijo in Slovensko ljudsko stranko ter zaradi prepočasnega reševanja agrarnega vprašanja.

Radikalna parlamentarna skupnost

Arhiv BiH, Fond Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 12789/1920, prezidijal; E. Omerović, *Političko nasilje u BiH 1918-1921*, magistrski rad, Filozofski fakultet u Sarajevu, str. 171

Pašić in kmetje

Arhiv BiH, Fond Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 12789/1920, prezidijal; E. Omerović, *Političko nasilje u BiH 1918-1921*, magistrski rad, Filozofski fakultet u Sarajevu, str. 171)

Vir 7

Sporazum med vlado in Džemijetom o glasovanju za ustavo

1. Dosedanji lastniki zemlje v južni Srbiji bodo dobili odškodnino za odvzeto zemljo.
3. Če nekdanji lastniki niso lastniki nobenega drugega zemljišča, razen tistega, na katerem živijo podložniki, se jim ob denarni odškodnini podeli še najmanj 20 hektarjev oziroma 200 dunumov zemlje, če se ali pa se bodo ukvarjali s kmetijstvom.

Pojasnilo za učence: Dunum je bila stara vzhodnjaška enota za površino zemlje, v dobesednem prevodu pomeni 'en dan oranja' (900 kvadratnih metrov).

4. Če imajo nekdanji lastniki še drugo ozemlje (begluk), se jim podeli le denarna odškodnina.

Petranović-Zečević, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, str. 190-191

Vir 8

Ukinitev fevdalnih odnosov na novoosvojenih območjih

S širitvijo meja Srbije leta 1878 na jugovzhod (Niš, Piroć, Leskovac) se je pojavilo vprašanje lastninskih odnosov na novoosvojenih območjih. Srbija kot država svobodnih kmetov ni mogla trpeti fevdalnega turškega sistema, vendar zaradi določil berlinskega kongresa, ki so Srbiji izrecno nalagala spoštovanje lastninskih pravic muslimanov, ni mogla kmetov razglasiti za lastnike zemlje brez odškodnine. Z novoosvojenih območij se je na koncu vojne izselil velik del muslimanskega prebivalstva. Prvi val naselitev, predvsem Črnogorcev, je bil neurejen in kaotičen. Priseljenci so samovoljno zavzemali zemljo in izsekavali državni gozd.

http://sh.wikipedia.org/wiki/Agrarna_reforma (downloaded 6 April 2013)

Vir 9

Agrarna reforma in kolonizacija na območju Kosova in Makedonije po koncu balkanskih vojn

Eden glavnih ukrepov za ureditev odnosov na Kosovu in Metohiji ter tudi Makedoniji naj bi bila agrarna reforma in kolonizacija. /.../ Uredba o naselitvi novoosvojenih in zedinjenih območij je bila sicer sprejeta 20. februarja 1914, vendar je zmanjkalo časa za njeno metodično in množično uvajanje, saj se je julija istega leta začela vojna. Glavna naloga je bila ukinitve fevdalnih odnosov, ki so bili od prej in so tudi mednarodni odnosi, saj je bila zemlja pretežno v lastništvu veleposestnikov (čiftluk-sahibij). Nosilci fevdalnega reda so bili turški in albanski begi, medtem ko so bili podrejeni kmetje iz vrst revnega srbskega in albanskega prebivalstva.

Pojasnilo za učence: Čiftluk-sahibija je pripadnik privilegiranega osmanskega reda, ki je v procesu nastajanja veleposesti ob koncu 18. stoletja kmetom nasilno odvzemal zemljo in jo razglašal za svojo.

D. Богдановић, *Крива Крива, Слика академика каи ме* 6 а... К... Дик: академик А... И ак еућ, Бе е ад, 1986 /knjiga dostupna na http://www.istorija.rs/knjige/istorija/18_kosovu/ (6. 4. 2017)

Izhodišče sklepne razprave

1. Ali so učenci v skupinskem delu predstavili samo stališče skupine, ki so jo predstavljali, ali so poskušali odgovoriti tudi na stališča drugih skupin?
2. Koliko je agrarno vprašanje vplivalo na notranje delitve bosanske družbe?
3. Kako je agrarno vprašanje vplivalo na migracije prebivalstva iz Bosne in Hercegovine?
4. Primerjajte način reševanja agrarnega vprašanja po koncu osmanske oblasti v Sandžaku, Novem Pazaru, na Kosovu in Makedoniji, s tistim v BiH po koncu avstro-ogrške oblasti.